

יש שכתבו לדחות לפי שהיה זה ביום טוב, לכך לא ביטלו את המלח להיות מונח שם, משום איסור 'בונה', הלכך לא הועילה הסתימה. מה שאין כן אם מבטלו. ואולם הריטב"א כתב בפירוש שלא הוכשר המזבח לעבודה כי אין מלח כשר לבניית המזבח, ומשמע אפילו אם יבטלנו במקומו. ויש שכתבו לדחות הראיה בפנים שונות. (ע' בכל זה באבני נזר חו"מ ע-עא; שפת אמת; הערות במסכת סוכה; שו"ת שבט הלוי ח"ג ב). ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת שבת קב. אודות הטפת אבר לקרש המשכן שנפלה בו דרנא. ויש לומר שכאן שונה שנאמר 'אבנים שלמות תבנה' וסוף סוף אין האבן שלמה, וכמו שנקטו הפוסקים שאין מועיל דבק בלולב שנפסל משום 'לקיחה תמה'.

*

'שמחת בית השואבה - שמשם שואבין רוח הקדש (ירושלמי). פירוש 'משם' - מהשמחה של הימים האלו. ואף עתה שאין לנו לקיים זאת השמחה כראוי, אף על פי כן כתיב והיית אך שמח - לשון הבטחה, ו'אך' - חלק, אף בדורות השפלים שלא תהיה השמחה בשלימות. ואפשר זה שאמרו חז"ל 'לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה' - היינו הימים טובים בגלות הדומה ללילה באחרית הימים (עפ"י שפת אמת לסוכות תרל"ו. עע"ש תרל"ז תרמ"א).

*

נסכי היין מסמלים שכל שמחה מידי ה' ניתנה, ולו היא קדושה. וניסוך המים מלמד שלא רק מה שהאדם זוכה לו בדרך יוצאת מן הכלל, אלא כל טיפת מים הנה מתנת ההשגחה, הקושרת אותו עם ה' (עפ"י פירוש רש"י הירש ויצא כתיב). עוד בטעמי ניסוך המים, ע' בשו"ת רשב"ש רפב; ארץ צבי שמחת בית השואבה תרפ"ו.

דף מט

(ע"ב) 'אפילו תימא רבי אלעזר אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו'. מבואר שמצות שריפה המוטלת על הנסכים, אינה גורמת שייחשבו בשל כך כמי שלא נעשתה מצוותם. וכן משמע בסוגיא במעילה לענין דשן, שרק משום שהוצאתו מצרכת בגדי כהונה לכך יש בו מעילה לריו"ח, אבל שריפה ללא בגדי כהונה - אינה גורמת מעילה, וכמו שכתבו התוס' (שם י. ד"ה הכל) לענין בשר שנטמא. ואף אם ננקוט שלרבי אלעזר בר"צ הנסכים טעונים שריפה ביום, כשריפת נותר שממנה היא נלמדת - מכל מקום סובר הגמרא שמוזה שאין צורך בכיהון אין זו 'עבודה'. ועוד הלא אינה חובה אחפצא כשאר שריפת פסולי המוקדשין שהרי אינה נעשית אלא אחת לשבעים שנה, והלא בינתיים כלה חלק מן הנסכים. ואין להקשות מאי שנא מפיגול ונותר בבשר קדשי קדשים כשלא היה לו היתר לכהנים שיש בהם מעילה כדתנן שם, הגם שאין בהם עתה אלא מצות שריפה ובלא כהן - שיש לחלק בין דבר שלא נעשית מצוותו כלל אלא שפקעה ע"י פסול, שכל עוד לא נשרף עדיין הוא בכלל קדשי ה', ובין דבר שנעשית מצוותו ואין בו כעת אלא מצות שריפה. ולפי הגרסה שלפנינו בסוגיא במעילה, לראבר"צ יש מעילה בנסכים כשנקלטו ברצפת השית. ונראה שאותה סוגיא חולקת בנקודה זו וסוברת שמוזה שטעונים שריפה ביום בקדושה, הרי לא נעשית עדיין כל מצוותם.

‘אמר ריש לקיש: בזמן שמנסכין יין על גבי מזבח פוקקין את השיתין... כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע. אמר רבא: צורבא מרבנן דלא נפישא ליה חמרא – ליגמע גמועי’. המהרש"א מפרש להפך מפרש"י, שהיו פוקקים את השיתין במקצת כדי שלא ייכנס היין לשיתין בפעם אחת אלא מעט מעט כלגימה דקה, שכן דרך שובע ושכרות. והם דברי רב פפא ‘כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע’ – דהיינו בלגימות דקות שהגרון נהנה וטועם ממנו הרבה פעמים, מה שאין כן בלגימה גסה אחת, שאין הגרון נהנה אלא פעם אחת ואינו שבע. וכן רבא היה נוהג בכוס של ברכה, היה נהנה ממנו הרבה ליגמע מעט מעט.

לפירוש זה נראה לכאורה להוכיח שאפשר אף לכתחילה לגמוע מכוס של ברכה מעט מעט [כל שותה מלוא לוגמיו בכדי אכילת פרס או לכמה פוסקים בכדי שתיית רביעית]. שכן נהג רבא משום חיוב מצוה. ואולם המגן-אברהם (תעב ס"ק יא) השוה שתיית ד' כוסות לאכילת כזית מצה שלכתחילה יש לאכול בבת אחת (כתרומת הדשן קלט, ובמג"א תע"ה סק"ד). [והמשנ"ב הביאו לענין שתיית ארבע כוסות, אבל השמיט זאת לענין כוס של קידוש (ע' רעא ס"ק סח). ושמא דוקא בד' כוסות נכון לשתות בבת אחת שכן דרך חירות, ולא בשאר כוס של ברכה]. ואפשר שאם אינו מפסיק ממש אלא שלוגמו בהמשך אחד בלגימות דקות, נחשב 'בבת אחת' ושפיר דמי לכולי עלמא. וע' שו"ע קע"ח; שער הציון רי ס"ק יא. וצ"ע.

לגוף פירוש מהרש"א – ערש"ש; ערוך לנר; מגדים חדשים שבת עו:

‘אמר רבא צורבא מרבנן דלא נפישא ליה חמרא – ליגמע גמועי’. נקט ‘צורבא מרבנן’, כי מעלה יתרה יש בשתיית יין לתלמיד חכם, כדברי רבא עצמו (יומא עו): ‘חמרא וריחני פקחין’.

‘בת נדיב – בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב... שהיה תחילה לגרים’ – שכל הגרים אמנם באים להתגייר מתוך אהבה ונדיבות הלב ולא מתוך חובה, אך יש להם השגה ותפיסה לאן הם נכנסים שהרי רואים את ישראל, אבל אברהם אבינו ע"ה שהיה תחילה לגרים, כל העולם כולו היה עובד עבודה זרה והוא יצא מן הכלל, ולא ידע עדיין במה הוא בוחר וחושק אלא היה צועק מי ברא אלה, עד שנגלה אליו הש"י (עפ"י מי השלוח ריש חגיגה).

ע"ע שפת אמת; משך חכמה משפטים כג, יז; הגהות מהרצ"ח חגיגה ג; רסיסי לילה מז; תבל צדק (לאאמו"ר) ח"א שער ט.

‘ראשית דרכו של אברהם אבינו היתה נדיבות-לב גרידא, בלי שום תקות שכר או כוונה ליהנות מטוב העולם, והיא שהביאתו להכרת בוראו. וגילה רבא כי גם עלית הרגל של כל ישראל יש בה מדה זו של נדיבות לב. וכי מילתא זוטרתא היא שכל זכר עוזב את ביתו ועולה לרגל ללא כל תועלת גשמית רק ‘לראות ולהיראות’? לולא ההשרשה בנדיבות לב מצד אברהם אבינו, לא היו יכולים לעמוד בנסיון כזה’ (מתוך עלי שור ח"א עמ' שכח).

‘מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר’. וכן אמרו (בפסחים קיב). אל תשב בגבהה של עיר ותשנה. ואף על פי שאמרו (בנדרים פא.) ‘הזהרו (שלא תלמדו תורה אלא) בחבורה’ וכן בכמה מקומות – היינו כשלומד עמהם, אבל כשאינו לומד עם אחרים טוב ללמוד במקום שאין שם בני אדם (עפ"י צדקת הצדיק כה).

‘אדם זורע, ספק אוכל ספק אינו אוכל...’. משום שאפשר שמזדמן לפניו אדם שאינו הגון, ולפי הפעולה שעשה העני מצדקה זו כך העשיר משתלם (חדושי הנצי"ב. וע"ע בשפת אמת).

'אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה'. פירוש, מדת הצדקה האמתית היא שיעשה חסד באותם הדברים שהיה יכול להפיק מהם הנאה לעצמו לולא נתנם, שיש בהם ויתור לזולתו, וגם שיהיה ברור לו שהמקבל יפיק מהם הנאה (עפ"י מכתב מאלהו ח"ג עמ' 35. וע"ע בספר בניהו).

'שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ, תלמוד לומר מה יקר חסדך אלקים'. יש מי שפירש בדרך זו: עשיית החסד תלויה במדה רבה בסבלנות האדם עם זולתו. אנשים רגזנים וחסרי סבלנות אינם מסוגלים לעזור כיאות לאנשים הנמצאים בצרה וצוקה. והרי לשנות אחת ממדות האדם קשה מאד, וזהו יקר כלומר קשה מאד לאדם לשנות את אופיו להיות אישיות של חסד.

'יכול אף ירא שמים כן, תלמוד לומר...' – לירא שמים קל יותר להיות בעל חסד. הרי שהיחס בין אדם לחברו תלוי בשיעור יראת שמים [ועל דרך מה שאמרו חז"ל (ספרא – ה, כא) מי שכחש בחברו מכחיש בשלישי שביניהם]. לא יתכן שהמזלזל בחברו יהא בעל יראת שמים, ומי שיש לו יראת שמים אינו מתעלם מצרת חברו ואינו מתאכזר אליו. הגר"ח מבריסק זצ"ל, שהיה מפורסם כבעל חסד נפלא, אמר לבניו שבאופיו נולד אכזרי אלא שעל ידי עבודה רבה על עצמו נהפך לבעל חסד. וזה שהצליח בעבודה קשה זו, משום שהיה ירא שמים באמת (מהגר"ד סולוביצ'ק – רשימות משיעוריו).

'יכול אף ירא שמים כן תלמוד לומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו...'. על הקשר בין חסד ויראה, ע' עלי שור ח"א עמ' צב.

'ככתבם וכלשונם'

'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר' –

'אחר חטא אדם הראשון, כשנתערבו הטוב והרע, אי אפשר להשיג דרגת לשמה אלא בהצנע לכת, כדי שלא יתגאה – 'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר'.

אך גם בהצנע לכת, אם מרגיש האדם שעושה בזה דבר גדול, הרי הוא מתגאה בלבבו ועדיין אין זו בחינת לשמה אשר רק בה זוכה לעולם הבא (כמבואר בפירוש המשניות לרמב"ם סוף מסכת מכות). רק אם ילחם ויתגבר על יצרו עד הקצה האחרון, יבחין כי כל מה שהוא עושה הוא פשוט מאד, בתכלית הפשטות, ואדרבא יצטער אשר נקודת בחירתו נמוכה כל כך עד שהגיע יצרו להסיתו בדבר כזה; וזהו דרגת 'לשמה' שזוכה בה לעולם הבא... אוי למי שעבירותיו נחשבות בעיניו כמצוות, כי רחוק מאד שיעשה מימיו מצוה אמיתית. אשרי למי שמצוותיו נחשבות בעיניו לעבירות, בהכירו כמה הן רחוקות עדיין מן השלמות; כי אז לעולם לא יתגאה בהן, וישארו בידיו ליום הדין' (מתוך מכתב מאלהו ח"ג עמ' 116).

'זהצנע לכת עם אלקיך... זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה... ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא על אחת כמה וכמה' –

'... וכבר שמענו בגמרא זו עד היכן מגיע חיוב הצניעות במצוות, אשר דוקא על המצוות שדרכן לעשותן בפרהסיא נאמר והצנע לכת, לבל תשלוט בהן עין רעה המאבדת את הנקודה הפנימית והופכת דברים רוחניים – לחיצוניות! 'הדר יראה – מצוה, הדר מצוה – צניעות!' (דרך ארץ זוטא ה)...

ובוא וראה הכרעה למעשה בשאלה מה עדיף; עזות דקדושה, לעשות מצוות דוקא בגלוי חרף לעג הלועגים, או לעשותן בדרך צניעות? הרי הרמ"א כתב בהגה"ה בסעיף הראשון בשו"ע או"ח: 'ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת, גם בהצנע לכת...' והגר"א שם מבאר קשר דבריו: 'ר"ל אף שלא יתבייש מ"מ כל מה שיעשה בהצנע עדיף'.

(מתוך עלי שור ח"א עמ' שלו)

הנה הצניעות שצריך לעשות בהכנסת כלה ולויה, עיין בפירוש רש"י ז"ל. ונ"ל בס"ד לפרש עוד בזה, והוא כי הכנסת כלה הוא בשעת חופה שעומדים ונמצאים שם רבים ומברכים שבע ברכות, והבאים שם יש בהם שבאים לכבוד החתן וכלה, כדי שיחזיקו להם טובה על ביאתם אצלם בעת ההיא, ואלו שכונתם לכך אף על פי שהבאים רבים הם, מתכוונים להראות עצמם לאבי החתן או אבי הכלה כדי שידעו שבאו שם לכבודם ויחזיקו להם טובה, ויש באים לשם שמים כדי לשמוע שבע ברכות של חתן וכלה ולעמוד שם, ואלו אין מדקדקים להראות עצמן שבאו שם, ולזה אמר והצנע לכת שתלך ותעמוד בהצנע ולא תדקדק לבא שם בפרהסיא כדי שיכירך ויחזיקו לך טובה. וכן הענין באבלים; יש הולך שם כדי שיחזיקו לו טובה, ולכן מדקדק לישב שם בפרהסיא, ויש הולך לשם שמים וזה מבחן שלו ניכר בזה שאם הוא הולך ויושב בהצנע אז זה מוכח שעושה לשם שמים' (בניהו).

דף נ

זאמאי, ליעביר במסנת... צריך עיון למה מותר לסנן בשבת, והלא המשמר במשמרת חייב (כבשבת קלח). ואפשר משום שאיסור גילוי אינו אלא חומרא [כמו שאמרו בפ"ק דחולין... (עפ"י חזון איש קג, כג. ע"ש שנשאר בקושיא).

'אימר דאמר ר' נחמיה – להדיוט, לגבוה מי אמר, ולית ליה לרבי נחמיה הקריבו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה' צ' –

'ומכאן שאין מדליקין בבתי כנסיות אלא בשמן הגון שראוי להדליק בו לפני מלכים'. וכן כתבו הגאונים ז"ל' (לשון הריטב"א, וכן כתבו כמה פוסקים – הביאם המגן-אברהם (קנד ס"ק יט). והביא שם שיש חולקים וסוברים ששמן המותר באכילה מותר להדליקה בבית הכנסת).

הפרי-מגדים מצדד שהוא הדין לשאר הדלקה של מצוה, כגון נר של שבת ושל חנוכה, אם הוא מאוס [כגון עכבר הנמצא בשמן ובאופן שאין פליטת טעם האוסר מן הדין] אין להדליקו. וכבר כתב כן רש"ל (ים של שלמה חולין פ"ז מה). ונחלקו אחרונים האם הקובע לענין זה הוא מאיסותו לרוב בני אדם או לאותו אדם שעושה המצוה (ע' א"ר ופמ"ג קנד).

פרק חמישי

(ע"ב) 'מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית'. לולא פרש"י נראה היה לפרש שכך נהוג

דפים מח – מט

צד. א. מהם השיתין שבמזבח? מי עשאן?

ב. האם יש מעילה בנסכים לאחר שנתנסכו על גבי המזבח?

א. השיתין הם נקבים מחוללים שהיו ביסוד המזבח, בזוית דרום-מערב שלו. לדברי חכמים היו יורדים עד התהום, ומששת ימי בראשית נבראו (בראשית – ברא שית. יש אומרים שנתנסמו ובא דוד וכראן. ע' ברש"י נג. ושאר ראשונים בפירוש דברי הברייתא ורבי יוחנן). ולרבי אלעזר בר צדוק, לא היו יורדים לתהום אלא היו בנויים בידי אדם (דוד כראן), ובקרקעיתם רצפת שייש, ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדים לשם ומלקטים משם יין קרוש שדומה לעיגולי דבילה, ובאים ושורפים אותו בקדושה (בקדש הסך נסך שכר לה' – כשם שניסכו בקדושה כך שריפתו בקדושה).

כתב הנצי"ב: נראה ששני מיני שיתין היו; אחד לדמים הניתנים ליסוד, ואותם שיתין לכולי עלמא לא היו חלולים עד התהום אלא יורדים לאמה ומתערבים במים. ועוד שיתין המדוברים כאן, המיוחדים ליינ.

אמר ריש לקיש: בזמן שמנסכים יין על גבי מזבח – פוקקים את השיתין (בקדש הסך נסך שכר – 'שכר' לשון שתיה, שביעה, שכרות).

ב. נסכים; בתחילה – מועלים בהם. ירדו לשיתין – אין מועלים בהם, כגון שקלטם באויר השיתין [ואפילו לדברי רבי אלעזר בר' צדוק שמוציאים ושורפים אותם, הרי נעשתה עיקר מצוותם – הניסוך, ואין לך דבר שנעשית מצוותו ומועלים בו].

'שנה לשון אחת בגמרא (מעילה יא) שלראב"צ משהגיעו הנסכים לרצפת הלול – מועלים בהם, שנתקדשו אז. וכתבו התוס' שהעיקר כגרסת הגמרא כאן.

דף מט

צה. אלו מאמרי רבי אלעזר הובאו בסוגיא בעניני תורה ומדות?

אמר רבי אלעזר:

מהו שכתוב הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך. 'עשות משפט' – זה הדין. 'ואהבת חסד' – זו גמילות חסדים. 'הצנע לכת עם אלקיך' – זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה (שנאמר בהן 'לכת'), והלא דברים קל וחומר; ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת (לסעוד ולשמוח במדה נאה ולא להנהיג קלות ראש בעצמו. וי"א: אם צריך לבזבז להוצאת מת ולהכנסת כלה – יעשה זאת בצנעה ולא יפרסם עצמו. ערש"י), דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה; –

גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות...;

גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה... [ת"ר בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה; צדקה בממונו, גמ"ח בין בגופו בין בממונו. צדקה לעניים, גמ"ח בין לעניים בין לעשירים. צדקה לחיים, גמ"ח בין לחיים בין למתים]; –

אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה...; –
כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד... שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ (לעשות צדקה וחסד, ומספיקים וממציאים לו אנשים מהוגנים לכך) – תלמוד לומר מה יקר חסדך אלקים. יכול אף ירא שמים כן – תלמוד לומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. [א"ר חנינא בר פפא, כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר וחסד ה'...].
מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד – אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. יש אומרים: תורה ללמדה זו היא תורה של חסד שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד.

דפים מט – נ

צו. א. ניסוך המים בשבת – כיצד?

ב. האם יש שיעור לניסוך המים?

ג. האם כלי שרת מקדשים שלא מדעת?

ד. האם מים מגולים כשרים לניסוך?

א. כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השילוח ומניחה בלשכה – כדי שלא יתקדשו המים ויפסלו בלינה. [ואף אם אינו רוצה בקידוש המים וכלי שרת אינם מקדשים אלא לדעת (חזקיה) וגם נתן מים יותר מכשיעור (ר' זירא) – לא יתן בכלי שרת, גזרה שמא יאמרו לדעת נתקדשו, לקידוש ידים ורגלים נתקדשו, וכשיראו שמנסכים אותם למחר יבואו לומר אין לינה פוסלת לנסכים].

נשפכה, נתגלתה – היה ממלא מן הכיור.

א. בשבת לא היו תוקעים למילוי המים (כדלהלן נד). ומשמע ששמחת בית השואבה התקיימה אף

בשבת, ללא כלים ותקיעות (ע' חזון איש קנ, כד. וע"ע בלשון תורי"ד ריש תענית).

ב. נראה שביום טוב היו הולכים למלאות המים, ורק בשבת לא היו ממלאים. וכן נראה מדברי

התוס' (עפ"י מהרש"א להלן נד: וכ"כ הרי"ד ריש תענית).

ב. שיעור המים לניסוך; לתנא קמא – שלשה לוגין (כמדת הנסך הקטנה ביותר – נכסי יין לכבש), ולרבי יהודה – לוג אחד.

נתן בכלי שרת יותר מן השיעור הנצרך; זעירי אמר שהכל נתקדש, כי אין שיעור למים למעלה. ולרבי ינאי בשם רבי זירא אפשר שיש שיעור למים. (וכן נחלקו בדבר אמוראים בדעת תנאים – בזבחים קיא. וכן נחלקו במעילה יג).

הלכה כתנא קמא, ואף בדיעבד אם פחת משלשה לוגין – לא יצא (עפ"י זבחים קי; רמב"ם מעה"ק

יט, ד; לקוטי הלכות). ואם הותיר – נתקדש הכל, שאין שיעור למים, כזעירי וכחזקיה. וכן סובר

רבי יוחנן (במעילה יג. עפ"י רמב"ם מעילה ב, ט וכס"מ; לקוטי הלכות; שפת אמת מעילה יג).

ואילו התוס' בזבחים נקטו [דלא כרש"י] שאין להם שיעור לא למעלה ולא למטה.

ג. זעירי פירש שתנא דמתניתין סבר כלי שרת מקדשים שלא מדעת, כלומר גם אם נתן לתוכם שלא על מנת